

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล เชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม

พระมหาธีระชัย สุจิตโต (ภักม)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล บ้านนาโป่ง ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม จากการศึกษาพบว่า ภายในวัดโพธิ์ชัยมงคล มีวิหารโบราณซึ่งเคยเป็นโบสถ์มาก่อน เป็นอาคารโบราณสถานที่มียุ่รากลางพุทธศตวรรษที่ 25 ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นซึ่งมีความงดงามและศักดิ์สิทธิ์ มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเลยเป็นอย่างมาก เนื่องจากการผสมผสานทางศิลปกรรมและเกิดจากความสามัคคีของชาวบ้าน แต่ปัจจุบันอยู่ในสภาพเสี่ยงต่อการชำรุดทรุดโทรม ควรที่จะได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาเชิงบูรณาการโดยใช้หลักพุทธธรรม ซึ่งในการศึกษานี้ผู้เขียนเลือกใช้ “อปริหานิยธรรม” เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาให้วิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนาและศิลปกรรมต่อไป

คำสำคัญ : การอนุรักษ์และพัฒนาเชิงบูรณาการ, หลักพุทธธรรม

Guidelines for Conservation and Development Ancient Viharn of Wat Phochai Mongkol Integrative Based on Buddhadhamma

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The article “Guidelines for Conservation and Development Ancient Viharn of Wat Phochai Mongkol Integrative Based on Buddhadhamma” aimed to study about guidelines for conservation and development ancient viharn of Wat Phochai Mongkol at Ban Naphong, Naphong Sub-District, Mueang Loei District, Loei Province integrative based on Buddhadhamma. The study found that Inside Wat Phochai Mongkhoh there is an ancient viharn that used to be a church. It is an ancient building dating from the middle of the 25 Buddhist century. Inside is a stucco Buddha image which is beautiful and sacred its historical archeology and folk art was valuable in Loei province as well. It was a blend of art and of the unity of the people. But in a state vulnerable to damage it should be conserved and integrated development based on the Buddhadhamma. In this study authors used “APARIHANIYADHAMMA” in order that the ancient viharn of Wat Phochai Mongkol was the archeological and historic site of archeology, religion and the arts.

Keywords: Conservation and Development Integrative, Buddhadhamma

บทนำ

ในอดีตการทำนุบำรุงดูแลรักษาโบราณสถานซึ่งส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนานี้ มักจะเป็นซึ่งเป็นสำนึกในเชิงศาสนา เช่น การอุทิศผู้คนเพื่อดูแลรักษาศาสนสถาน การรวบรวมชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินมาซ่อม การบูรณะวัด การขุดฐานสิ่งก่อสร้างภายในวัดและการออกกฎหมายควบคุม เช่น ในกฎหมายตราสามดวงที่ชำระขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) โดยรวบรวมกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้กำหนดโทษสำหรับผู้ที่ทำลายโบราณสถาน โบราณวัตถุในพระพุทธศาสนา (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529: 317-320) เป็นต้น

แม้ว่าประเทศไทยจะมีพระราชบัญญัติโบราณวัตถุโบราณสถาน ฯลฯ มาตั้งแต่ พ.ศ.2504 มีอนุสัญญาระหว่างประเทศ และทำสัญญากับบางประเทศเพื่อป้องกันการนำเข้า-ส่งออกโบราณวัตถุที่ผิดกฎหมาย เช่น โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เป็นหลักฐานความเป็นมาของประเทศชาติ จะซื้อขายได้ก็เฉพาะสิ่งของที่เป็นสมบัติส่วนตัวที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษผู้สร้างขึ้นมาเท่านั้น (กรมศิลปากร, 2541) เป็นต้น แต่กระนั้นก็ยังมีการซื้อขายโบราณวัตถุอันเป็นสมบัติของชาติกันอย่างกว้างขวาง มิได้เกรงกลัวอาญาของกฎหมายเลยวิธีเดียวที่อาจช่วยแก้ปัญหานี้ได้คือ กระตุ้นจิตสำนึกของคนให้มีความรู้สึกรักหวงแหนที่จะร่วมแรงร่วมใจอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของประเทศ ให้เป็นสมบัติวัฒนธรรมของบ้านเมืองมิใช่เป็นสมบัติส่วนตัว ทั้งนี้ต้องรื้อกระทำการนับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เพราะพรุ่งนี้ก็อาจสายไปเสียแล้ว

ในพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ได้มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณและโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนโบราณในวัฒนธรรมลาวหรือเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรลาวในยุคจารีต เนื่องจากก่อนที่จะเกิดกรณีสงครามครั้งใหญ่ระหว่างสยามกับเวียงจันทน์ใน พ.ศ.2369-2371 นั้น บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเลยในเขตจังหวัดเลย และพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคอีสานตอนบน รวมทั้งลุ่มแม่น้ำโขงยังอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรลาวทั้งหมด แต่หลังจากสงครามครั้งนั้นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งใหญ่ บริเวณทั้งหมดที่กล่าวมากลับตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรสยามจนถึงปัจจุบัน ส่วนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงต่อมาตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส และประกาศอิสรภาพเป็นประเทศลาวในที่สุด (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2543: 28-36)

โบราณสถานสำคัญได้กระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำเลย เช่น วัดโพธิ์ชัยมงคล ตำบลนาโป่ง วัดศรีสัตตนาคน ตำบลชัยพลกษัตริย์ วัดศรีสุ่มังคลาราม และวัดโพธิ์ชุม ตำบลศรีสองรัก วัดศรีจันทร์ วัดศรีชมชื่นและวัดห้วยห้าว ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย และวัดพระธาตุ ตำบลธาตุ อำเภอเชียงคาน วัดกู่คำ และวัดโพธิ์เย็น ตำบลทรายขาว อำเภอวังสะพุง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544: 96-111) เป็นต้น ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนได้ทำการศึกษาเฉพาะอาคารวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล บ้านนาโป่ง ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เพราะเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจและยังขาดการศึกษาเป็นอย่างมาก ตลอดจนอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (พระครูรินทรานวัตร, 2564)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงเล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการศึกษาและเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล ก่อนที่อาคารเก่าแก่หลังนี้จะถูกทำลายโดยการกระทำของประชาชนที่ปราศจากความรู้ความเข้าใจและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม โดยดำเนิน

การศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรมของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเชิงบูรณาการโดยใช้หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีพระพุทธศาสนาและศิลปกรรม สำหรับนักเรียน นักศึกษา เยาวชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ได้เกิดความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจ นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจที่ลุ่มลึกในการดูแลและอนุรักษ์โบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของท้องถิ่นและประเทศชาติแบบมีส่วนร่วมให้คงอยู่สืบไป

ความสำคัญของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล

วัดโพธิ์ชัยมงคล ตั้งอยู่เลขที่ 10 บ้านนาโป่ง หมู่ที่ 2 ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ 4 ไร่ 2 งาน 90 ตารางวา อาคารเสนาสนะประกอบด้วย โบสถ์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ศาลาอเนกประสงค์ โรงครัว หอกลอง หอฉัน-ห้องสุขา วิหารโบราณ ตามข้อมูลในหนังสือประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 11 ระบุว่า วัดโพธิ์ชัยมงคล ตั้งวัดเมื่อ พ.ศ.2320 โดยมีพระกัณหา กนตสโร เป็นผู้ชักชวนประชาชนในหมู่บ้านนาโป่ง ช่วยกันสร้างขึ้น ตั้งชื่อว่า “วัดโพธิ์ชัย” ที่อยู่ภายในบริเวณวัดซึ่งชาวบ้านถือว่า มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นสิริมงคล ชาวบ้านเรียกกันว่า “วัดนาโป่ง” และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2325 เจ้าอาวาสรูปแรกที่สามารถสืบค้นได้คือ พระกัณหา กนตสโร ปัจจุบันมีพระครูมงคลโพธิ์วัตร (สนอง) เป็นเจ้าอาวาสวัด ตั้งแต่ พ.ศ.2526 เป็นต้นมา (กรมการศาสนา, 2534: 75)

ภายในวัดโพธิ์ชัยมงคลมีแหล่งศิลปกรรมที่เป็นหลักฐานโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ได้แก่

วิหารโบราณ อาคารวิหารโบราณเป็นโบราณสถานสำคัญของวัดโพธิ์ชัยมงคล ด้านหน้าวิหารซึ่งหันไปทางทิศตะวันตก มีข้อความเขียนบันทึกไว้ว่าวิหารหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2325 เป็นอาคารคอนกรีตวางผังแบบมีมุขหน้า แบบ 3 ช่วงเสาไม่รวมมุขหน้า ด้านหน้าทำชั่มวงโค้ง 3 ชั่ม พนักกระเปียงทำเป็นแบบซีกกรงเว้นระยะห่าง ด้านข้างประดับชั่มวงโค้งแบบฝีมืองานช่างญวน ซึ่งมักนิยมก่ออาร์คโค้งเหนือชั่มประตู (วิโรฒ ศรีสุโร, 2536: 310) หลังคาซ้อนทับ 2 ทับ ไม่มีช่อฟ้า ใบระกาและหางหงส์ประดับ หลังคามุงด้วยสังกะสี ซึ่งลักษณะศิลปกรรมเช่นนี้ ถือเป็นงานฝีมือช่างญวน ที่พบได้ตามโบสถ์หรือสิมหลายแห่งในแถบอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย (ชวลิต อธิปัตยกุล, 2556) ดังนั้นข้อมูลที่ปรากฏในข้อความที่หน้าวิหารจึงน่าจะมีความคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง วิหารโบราณหลังนี้จึงน่าจะสร้างขึ้นไม่เก่าไปกว่ากลางพุทธศตวรรษที่ 25

ภาพที่ 1 วิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล

พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่ เป็นพระพุทธรูปพระประธานในวิหารพระเจ้าใหญ่ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1.50 เมตร พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่มีพุทธลักษณะพระพักตร์รูปไข่ค่อนข้างกลม มีเส้นขอบไรพระศก ขมวดพระเกศาเล็กและถี่ พระรัศมีเป็นรูปเปลวสูงและใหญ่ พระกรณยาว พระขนงโก่ง พระเนตรเรียวยาวเหลือบลงต่ำ พระนาสิกและพระโอษฐ์เล็ก ริมพระโอษฐ์บนค่อนข้างหนาตรงแย้มพระโอษฐ์กว้าง เส้นพระโอษฐ์โค้งขึ้นเหมือนยิ้มแป้น พระหัตถ์และนิ้วพระหัตถ์ใหญ่และปลายนิ้วพระหัตถ์เท่ากัน สังขารเป็นแผ่นใหญ่มาก มีลายปูนปั้นประดับบนสังขาร ยาวลงมาจรดพระนาภีและปลายตัดตรง พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ซึ่งสันนิษฐานว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2561: 7)

นอกจากนี้ ภายในวัดโพธิ์ชัยมงคลยังมีพิพิธภัณฑ์อัฐบริวารหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ อยู่ในวัดอีกด้วย สืบเนื่องมาจากหลวงปู่แหวนมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านนาโป่ง และได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดโพธิ์ชัยมงคล ก่อนที่จะได้รับการอุปสมบทและธุดงค์ไปตามสถานที่ต่างๆ จนกระทั่งจำพรรษาเป็นการถาวรจนมรณภาพที่วัดดอยแม่ปิ้ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่ พระประธานในวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล

สภาพปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล

สภาพปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงแยกปัญหาของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลออกเป็น 4 ประเด็น คือ

1. ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลในระดับนโยบาย หน่วยงานราชการโดยกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ยังขาดการให้ข้อมูลหรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลแก่ชาวบ้าน โดยไม่มีการอธิบายถึงรูปแบบกฎหมาย อาทิ พื้นที่อาณาเขตที่แน่นอน การทำลายสมบัติของชาติและโทษที่จะได้รับอย่างละเอียดเพื่อไม่ให้เกิดความเลวร้ายหรือปัญหาในภายหลัง ขาดการในวิธีการจัดอบรมแบบประสานงานกับหน่วยงานหลายฝ่าย และทุกครั้งที่อบรมต้องให้ชาวบ้านชี้แจงสาเหตุปัญหาและความต้องการ เพื่อให้รัฐมีส่วนร่วมเพื่อหาทางออกให้กับประชาชน (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2564)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการขึ้นทะเบียนวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเป็นโบราณสถานของชาติ ยังไม่มีความชัดเจนทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ พระครูมงคลโพธิ์วัตร เจ้าอาวาส

วัดโพธิ์ชัยมงคล ให้ข้อมูลว่าเคยมีเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากร และกระทรวงวัฒนธรรม มาทำการสำรวจ และเก็บข้อมูลวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลไปหลายปีแล้ว แต่ก็ไม่มีเอกสารหรือการแจ้งกลับมาถึงวัดว่า ได้มีการดำเนินการถึงขั้นใดแล้ว ทางวัดจึงไม่สามารถดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับวิหารได้ เพราะเกรงว่าจะ ขัดต่อกฎหมายหากทำการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว (พระครูมงคลโพธิ์วัตร, 2564)

นอกจากนี้ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเลย สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเลย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานเลย และองค์การบริหาร การพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สำนักงานพื้นที่พิเศษเลย ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการที่ มีบทบาทสำคัญในกำหนดนโยบายและส่งเสริมการศึกษาประชาสัมพันธ์ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวในจังหวัดเลย ยังขาดการส่งเสริมสนับสนุนหรือผลักดันให้วิหาร โบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเลย ทั้งที่ตำแหน่งที่ตั้งของวิหาร โบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลอยู่ห่างจากถนนมะลิวัลย์ (สายขอนแก่น-เลย) ซึ่งเป็นเส้นทางเข้าสู่ตัวจังหวัดเลย เพียง 3 กิโลเมตรเท่านั้น แม้จะมีป้ายบอกทางเข้าวัดแต่ก็ไม่มีข้อมูลเกี่ยวข้องประชาสัมพันธ์ให้ทราบ จึง ทำให้วัดโพธิ์ชัยมงคลไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไป (พระครูนรินทรานวัตร , 2564) ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะหน่วยงานราชการให้ความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอื่นๆ มากกว่า จึงไม่ ปรากฏในสื่อการท่องเที่ยวสำคัญๆ เลย (กองบรรณาธิการนayarobru, 2555)

การที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบายไม่สามารถให้ความรู้และสร้างความเข้าใจกับ ชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลได้ ทำให้ชาวบ้านไม่ความเข้าใจและ ไม่ทราบถึงความสำคัญของโบราณสถาน จนส่งผลทำให้เกิดการละเลยในการอนุรักษ์และพัฒนาใน ระดับปฏิบัติการได้

2. ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลโดยการมีส่วนร่วม ของชุมชน ผลการศึกษาข้อมูลที่พบภายในชุมชนบ้านนาโป่งพบว่า ชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และศิลปกรรมของชุมชนและวัดโพธิ์ชัยมงคล จึงเกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการ ดูแลรักษาโบราณสถาน ตลอดจนขาดจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์และรักษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ของชุมชน เช่น ในช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหลังการเวียนเทียนรอบโบสถ์แล้ว ชาวบ้านมักจะ นำเทียนที่จุดมาตั้งวางไว้บนฐานวิหารติดกับผนังด้านนอกของวิหาร ซึ่งความร้อนจากเปลวเทียนส่งผล ทำให้ปูนที่ฉาบผนังโบสถ์ผุกร่อนได้ง่าย เป็นต้น (พระครูสิทธิธรรมาภรณ์, 2564 การที่ชาวบ้านไม่ได้ให้ ความสำคัญกับโบราณสถานเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่ง อันจะทำให้โบสถ์วัดจอมศรี ขำรุทธโรตโรมถูกปล่อยปละละเลยและถูกทำให้พังทลายในที่สุด

ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะชุมชนเองไม่เข้าใจบทบาทหรือหน้าที่ที่ตนเองสามารถปฏิบัติต่อ โบราณสถานได้ ทั้งการกระทำที่ขัดต่อกฎหมายโบราณสถานและการละเมิดหรือลบหลู่ความเป็น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน อันจะนำมาซึ่งภัยอันตรายและความไม่สบายใจที่จะเกิดขึ้นต่อตนเองและ ครอบครัว ปัญหาเหล่านี้อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขยายการคมนาคมสื่อสารจากส่วนกลางซึ่งเป็นผู้ ควบคุมนโยบายเข้ามาในภาคอีสาน ทำให้คนอีสานรู้สึกว่าการตัดสินใจของตนอยู่ที่การตัดสินใจของคนใน กรุงเทพฯ ขณะเดียวกันก็เกิดความสำนึกว่าวัฒนธรรมและแบบแผนการครองชีวิตในท้องถิ่นของตนด้อย กว่าคนในภาคกลาง (สุเทพ สุนทรเณสัช, 2548: 168) จนไม่กล้าปฏิบัติหรือแสดงออกใดๆ ที่คิดว่าทำ แล้วจะทำให้เกิดภัยคุกคามต่อตนเอง

นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่ใส่ใจที่จะหาความรู้เกี่ยวกับวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่และกลุ่มชาวบ้านที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านนาโป่งระยะหลัง ที่ไม่ได้รับรู้หรือเข้าใจความสำคัญของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลที่มีต่อชุมชน จนทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในเขตบริเวณใกล้วัดโพธิ์ชัยมงคลไม่เห็นความสำคัญของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล และมองว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตตามปกติของตนเอง จนเกิดการละเลยและไม่ใส่ใจต่อการอนุรักษ์ (เทียมชัย ภัคมี, 2564)

3. ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ เทศบาลตำบลนาโป่ง (ทต.นาโป่ง) ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังขาดการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลซึ่งที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยงานตนเองโดยตรง ขาดยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานที่อาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน (สำอาง จงมีเดช, 2564) ฝ่ายปกครองท้องถิ่นและฝ่ายปกครองท้องที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเข้มแข็งและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ยังขาดการสนับสนุนให้สภาวัฒนธรรมตำบลนาโป่งมีบทบาทในการดำเนินการทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยยังให้ความสำคัญเฉพาะด้านวัฒนธรรมประเพณีเป็นสำคัญอยู่

ถึงแม้ว่าจะมีการสนับสนุนในการดูแลโบราณสถานอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่ว่าการจัดสรรงบประมาณในการดูแลวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลโดยตรง กลับเป็นงบประมาณที่ถวายกับทางวัดเพื่อใช้ในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาทั่วไป ไม่ได้งบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอและต่อเนื่องต่อการซ่อมและบูรณะวิหาร (พระครูมงคลโพธิ์วัตร, 2564) ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและส่วนที่เกี่ยวข้องทางด้านนี้ จึงทำให้เกิดการละเลยในการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดจอมศรีอย่างเป็นรูปธรรม (เทียมชัย ภัคมี, 2564)

4. ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลของพระภิกษุและสามเณรภายในวัด โบราณสถานและโบราณวัตถุมักจะอยู่ภายในวัด เพราะถือเป็นสถานที่แสดงออกของช่างฝีมือในแต่ละยุคสมัยที่เกิดขึ้นจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของแต่ละท้องถิ่น พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ดูแลและครอบครองวัดจึงเป็นกำลังหลักที่สามารถดำเนินการและสนับสนุนการปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานเหล่านั้น พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องรู้กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ตลอดจนบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในการตามทักฎหมายกำหนดในการดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2550) ดังนั้น พระภิกษุและสามเณรที่พำนักอยู่ภายในวัดโพธิ์ชัยมงคลเองถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล

ที่ผ่านมาภายในวัดมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนพระภิกษุสามเณร ทำให้ไม่สามารถดูแลรักษาศาสนสถานต่างๆ ภายในวัดได้อย่างทั่วถึง ทำให้ต้องปล่อยให้วิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ เช่น การหลุดร่วงหรือผุกร่อนของผนังด้านนอกวิหาร แล้วพระภิกษุสามเณรเองก็ไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ (พระครูมงคลโพธิ์วัตร, 2564)

ภาพที่ 3 สภาพผนังด้านนอกวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลที่อยู่ในสภาพเริ่มชำรุดผุพัง

แต่อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์พระครูมงคลโพธิ์วัตรก็ทำให้ทราบว่าทางวัดก็มีความพยายามที่จะอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนเช่นกัน แต่ยังขาดหน่วยงานและผู้มีความรู้ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุน ในฐานะเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยมงคลจึงทำได้เพียงการดูแลรักษาตามสภาพและความสามารถเท่านั้น บางครั้งก็อาศัยแรงงานและกำลังศรัทธาของชาวบ้านในการสวดสวดดูแลและพัฒนารอบๆ วิหาร ตลอดจนภูมิทัศน์ในบริเวณวัด เช่น การทำพื้นคอนกรีตรอบๆ โบสถ์ เพื่อป้องกันปัญหาการกัดเซาะพื้นโบสถ์ในช่วงฤดูฝน เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการแก้ปัญหาในระดับที่ทางวัดและชุมชนสามารถทำได้เฉพาะหน้าเท่านั้น

ปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลทั้ง 4 ประเด็นที่ผู้เขียนสรุปมานำเสนอให้ทราบในข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลอาจต้องเผชิญกับปัญหาการชำรุดทรุดโทรมและพังทลายในอนาคต แม้ว่าในขณะนี้วิหารโบราณยังสามารถใช้ประกอบศาสนกิจอยู่ได้ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าในอนาคตอันใกล้ปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างและสภาพของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลจะไม่เกิดขึ้น

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเชิงบูรณาการตามหลักพุทธธรรม

เมื่อพิจารณาจากปัญหาการละเลยการอนุรักษ์และพัฒนาของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลจะพบว่าปัญหาสามารถแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ปัญหาจากระดับนโยบายที่ไม่ครอบคลุมชัดเจน ปัญหาจากการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ปัญหาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ขาดแนวทางการอนุรักษ์ที่ชัดเจน และปัญญาของพระภิกษุและสามเณรภายในวัดขาดบุคลากรและความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลหากจะมีปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมและยั่งยืนมากที่สุด ควรเป็นแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่ทุกคนหรือทุกภาคส่วนมีการทำงานร่วมกันมากกว่าการมอบหมายหรือโยนภาระความรับผิดชอบให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ดังนั้นการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลจึงควรเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาเชิงบูรณาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณาการโดยใช้หลักพุทธธรรม

พระไตรปิฎกถือเป็นศูนย์กลางคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ตั้งแต่ในการดำเนินชีวิตประจำวันไปจนถึงการปฏิบัติเพื่อบรรลุผลนิพพาน และเมื่อมีการประยุกต์ ศาสตร์หรือการบูรณาการศาสตร์ทั้งหลายเข้ากับหลักพุทธธรรมแล้ว ย่อมส่งผลถึงการพัฒนาที่มีมิติ สามารถต่อยอดหรือขยายผลออกไปได้กว้างขวางและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2552: 225-252) กล่าวว่าระบบการพัฒนายั่งยืนจะต้องมีการพัฒนาคนเป็นหลัก ประกอบกับการพัฒนาสังคม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี

แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลก็เช่นกัน ผู้เขียนได้นำหลัก พุทธธรรม “อปริหานิยธรรม” มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัด โพธิ์ชัยมงคลเชิงบูรณาการ อันจะส่งผลให้เกิดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เป็นรูปธรรมโดยการมี ส่วนร่วมของทุกภาคส่วนมากยิ่งขึ้น เพราะการจะทำการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล ให้สำเร็จได้นั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ

อปริหานิยธรรม แปลว่า ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่าย เดียว มี 7 ประการ ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557: 212-213)

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติ ไม่ล้มล้างสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ สมาทาน ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
4. ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น เห็น ถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
5. ไม่ลุอำนาจตัณหาคือความอยากที่เกิดขึ้น
6. ยินดีในเสนาสนะป่า
7. ตั้งสติระลึกไว้ในใจว่า สพรหมจารี (เพื่อนพรหมจารี) ทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่มา ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่ผาสุก

อปริหานิยธรรมทั้ง 7 ประการ ถือว่าเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญทั้งส่วนตนและ ส่วนรวม และยังเป็นหลักปฏิบัติที่นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะ เป็นหลักธรรมที่เน้นความ รับผิดชอบต่อส่วนรวม ความสามัคคีของหมู่คณะ และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน สามารถนำอปริ หานิยธรรมมาประยุกต์เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเชิงบูรณา การได้ ดังนี้

1. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล ทั้งหน่วยงาน ราชการระดับนโยบายในพื้นที่หรือในจังหวัด ชุมชนบ้านนาโป่ง เทศบาลตำบลนาโป่ง และพระภิกษุ สามเณรวัดโพธิ์ชัยมงคล ต้องหมั่นประชุมกันเป็นประจำ เพราะการประชุมกันบ่อยๆ เป็นการระดม สมอง รวมความสามารถที่ทุกคนมี นำมาแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่อง และหาแนวทางที่เหมาะสมในการ อนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลร่วมกัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านนาโป่งที่ต้องหมั่นประชุมปรึกษาหารือในการอนุรักษ์และ พัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลร่วมกันอยู่เนืองๆ เพราะวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลถือเป็น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่คนในชุมชนต้องมีสิทธิและส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรใน

ชุมชนของตนเอง (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 205-252) จะอาศัยเฉพาะกลไกของภาครัฐและการสนับสนุนจากภายนอกอย่างเดียวไม่ได้

2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันปฏิบัติการในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล มีความรับผิดชอบร่วมกัน ดำเนินไปอย่างพร้อมเพรียง และเมื่อถึงตอนทำงานก็ต้องทำงานของส่วนรวมให้ดี เพื่อความมั่นคงถาวรของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล

3. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลต้องปฏิบัติตามกฎหมายหรือข้อบังคับ โดยทุกคนต้องถือระเบียบข้อบังคับเพื่อปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่ยกเอาอำนาจหน้าที่มาข่มขู่บ้าน จนเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยก และต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลอย่างสุดความสามารถ

4. ในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลนั้น ควรให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่ เช่น พระครูมงคลโพธิ์วัตร เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยมงคล วัฒนธรรมจังหวัดเลย ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเลย ผู้ใหญ่บ้านนาโป่ง นายกเทศมนตรีตำบลนาโป่ง เป็นต้น เพราะความเป็นผู้ใหญ่กับความเป็นผู้น้อยเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก อย่างน้อยผู้ใหญ่หรือผู้นำก็จะมีประสบการณ์ในการทำงานมากกว่า

5. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลต้องไม่ลู่แก่อำนาจความอยาก ความเห็นแก่ตัว เช่น ทูจริงงบประมาณที่ได้รับอนุมัติให้มาใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล ต้องใช้งบประมาณให้ถูกต้องและเป็นประโยชน์มากที่สุด ไม่โลภเอาโบราณวัตถุหรือของมีค่าที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานไปเป็นของส่วนตัว เป็นต้น

6. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลต้องรักสันติภาพ ชัดเกลาคิดใจอยู่เสมอ แสดงถึงความเป็นผู้มีนิสัยดี พร้อมที่จะปฏิบัติงานโดยไม่ประมาท การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเป็นคนดี ย่อมเป็นเกียรติ เป็นศักดิ์ศรี เป็นเครื่องยืนยันความบริสุทธิ์ใจในการปฏิบัติภารกิจได้ดี

7. ตั้งใจสนับสนุนคนดี ปกป้องคนดี ส่งเสริมคนดี และเลือกคนดีมีความสามารถเข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล เพื่อที่จะนำพาให้วิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนาและศิลปกรรม สำหรับนักเรียน นักศึกษา เยาวชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ได้เกิดความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจสืบไป

หากมีการนำหลักพุทธธรรม “อปริหานิยธรรม” ทั้ง 7 ประการมาบูรณาการใช้ในการหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วัดโพธิ์ชัยมงคล ก็จะทำให้ทุกภาคส่วนมีความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในการคิด การแสดงความคิดเห็น และการลงมือปฏิบัติในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลได้อย่างเป็นรูปธรรม อนาคตอาจเกิดการนำพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนมาต่อยอดเพื่อการพัฒนาวัดและพัฒนาชุมชนให้อยู่บนหลักคุณธรรมจริยธรรมได้อีกด้วย

บทสรุป

วิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคล บ้านนาโป่ง ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญ แสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของชาวบ้านนาโป่งในอดีตได้เป็นอย่างดี ลักษณะทางศิลปกรรมของวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจในแง่การผสมผสานทางศิลปกรรม พัฒนาการของงานช่างฝีมือในท้องถิ่น ตลอดจนความสำคัญที่มีต่อการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนอีกด้วย

ที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลได้ถูกละเลยหรือถูกมองข้ามจากหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาในด้านต่างๆ ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนและพระภิกษุสามเณรยังขาดข้อมูล ขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน จนทำให้วิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลแห่งนี้อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการชำรุดทรุดโทรมและพังทลายตามลำดับ

ดังนั้น แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาโบสถ์วิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลเชิงบูรณาการโดยใช้อุปธานยธรรมทั้ง 7 ประการนั้น จึงเป็นแนวทางปฏิบัติที่ครอบคลุมทำให้ทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลได้มาทำงานร่วมกันแบบบูรณาการและมีความครอบคลุมสำหรับการทำงานของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้ง 4 ส่วน ไม่ว่าจะเป็นในระดับหน่วยงานภาครัฐซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบาย ชุมชนบ้านนาโป่งซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบทบาทในการสนับสนุนงบประมาณและพระภิกษุสามเณรภายในวัดโพธิ์ชัยมงคลซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลโดยตรง ไม่ควรที่เป็นการทำงานแบบฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียว แต่ควรเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ทั้งนี้ ก็ควรมีการประชุมชี้แจงและสร้างความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลให้ทุกภาคส่วนให้เป็นไปตามแนวทางหลักอุปธานยธรรมดังที่ได้นำเสนอมาแล้ว ซึ่งหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาข้างต้นจะเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยในการอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลจากทุกภาคส่วนให้ร่วมมือกัน เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี พระพุทธศาสนาและศิลปกรรม นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจในการดูแลอนุรักษ์และพัฒนาวิหารโบราณวัดโพธิ์ชัยมงคลให้ยั่งยืนสืบไป

เอกสารอ้างอิง:

- กรมการศาสนา. (2534). ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมศิลปากร. (2541). พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 พร้อมด้วยระเบียบประกาศ และคำสั่งที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานนิติการ สำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร.
- กองบรรณาธิการนายรอบรู้. (2555). นายรอบรู้: เลย์. กรุงเทพมหานคร: สารคดี.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดเลย. กรุงเทพมหานคร: cursaladpruaw.
- คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2529). ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์.
- ชวลิต อธิปัตย์กุล. (2556). สิมญวนในอีสาน: ความโยงใยพัฒนาการจากที่มา ที่ไป และสิ้นสุด ในห้วงมิติเวลาบนภาคอีสานของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: เต้า-ไล่.
- ชาธร โชคภัทระ. (2554). ไปเชียงคาน ไม่ลืมเมืองเลย. กรุงเทพมหานคร: แสงกรี-ลา เพรส.
- ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2561). พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดเลย. เลย์: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2536). สิมอีสาน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2543). ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. (2548). หมู่บ้านอีสานยุค “สงครามเย็น” สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. (2550). แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดีกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

